

OBHÁJENÉ DOKTORANDSKÉ DIZERTAČNÉ PRÁCE V ODBORE SLOVENSKEJ DEJINY

MGR. JOZEF ŠPILKA: KOMUNISTICKÁ STRANA SLOVENSKA NA ZAČIATKU 50. ROKOV. OD IX. ZJAZDU DO X. ZJAZDU

Obhajoba sa konala 27. júna 2016.

Školiteľ: doc. PhDr. Jan Pešek, DrSc.

Oponenti: PhDr. Stanislav Sikora, CSc., PhDr. Peter Zelenák, CSc., prof. PhDr. Vladimír Varinský, CSc.

Školiace pracovisko: Historický ústav SAV, Bratislava.

Dizertačná práca rozoberá vývoj v Komunistickej strane Slovenska na začiatku 50. rokov 20. storočia. Zameriava sa na udalosti vedúce k IX. zjazdu KSS, vzťah ku Komunistickej strane Československa, medzinárodnú situáciu, sformovanie sovietskeho bloku a vznik studenej vojny, čo následne vplývalo na priebeh, charakter i dátum konania IX. zjazdu KSS. Práca približuje vzťahy v politickej i mocenskej špičke strany, jej organizáciu, volené orgány, aparát a členskú základňu na prelome 40. a 50. rokov, keď v uvedenom období výstavby nového režimu KSS prechádzala obdobím charakterizovaným vysokou mierou personálnych zmien v jej orgánoch na všetkých úrovniach, personálnymi čistkami a perzekúciami. Práca čerpá predovšetkým z archívnych materiálov zo Slovenského národného archívu v Bratislave z fondu KSS a Národného archívu v Prahe z fondu KSČ, z dobovej tlače, spomienok súčasníkov a odbornej literatúry. Jej cieľom je nadviazať na doterajší výskum, ďalej ho rozšíriť, prehĺbiť či obohatiť o ďalšie nové poznatky.

Práca je rozčlenená na štyri hlavné kapitoly, pričom jej štruktúra je založená na chronologickom prístupe, kombinovanom s analýzou jednotlivých sledovaných problematik. Tie sú ďalej delené podľa hierarchického usporiadania strany, od vedenia, cez orgány a aparát strany, až po členskú základňu, čím rozoberá dejiny KSS na začiatku 50. rokov v medziach rozsahu dizertácie čo najucelenejšie od mocenskej špičky po radových členov.

Prvá kapitola je venovaná udalostiam vedúcim k IX. zjazdu KSS a situácii na prelome 40. a 50. rokov v Československej republike, vo východnej Európe a vo svete, ktorá ovplyvňovala atmosféru, termín i priebeh IX. zjazdu KSS. Problematika je tak zasadená do medzinárodného, ako aj československého kontextu.

Druhá kapitola sa zameriava na mocenskú politickú špičku v KSS v sledovanom období. Nastolenie monopolu moci komunistickou stranou sa prejavovalo získaním absolútnej moci jej orgánov. Ich štruktúra bola hierarchicky usporiadaná a na popredných priečkach stála nepočítaná politická elita. Je logické, že čím vyššiu funkciu konkrétny straník zastával, tým zväčša rástla aj jeho mocenská pozícia, ale nebolo to nemenným pravidlom. Neraz aj nižšie postavení funkcionári svojimi konexiami na sovietskych predstaviteľov a stranícke ústredie v Prahe disponovali väčšou mierou moci. Obdobie začiatku 50. rokov na Slovensku bolo charakteristické čistkami, mocenskými súbojmi, pri ktorých najprv kritika nesprávnej pracovnej metódy, potom politickej chyby, neskôr prekvalifikovanej na protikomunistickú nepriateľskú činnosť a nakoniec obvinenie z tzv. buržoázneho nacionalizmu či sionizmu rozosievalo v strane strach a obavy. Priame dopady sa premietali do konkrétnych krokov a personálnych obmien v dôležitých stranických a štátnych funkciách, čo bolo prejavom aj určitých zákulisných intríg medzi poprednými činiteľmi KSS alebo jednotlivými mocenskými skupinami v jej vedení.

Tretia kapitola je v určitom zmysle špecifická, keďže jej predmetom sú volené orgány strany, organizácia strany a stranícky aparát. KSS bola jasne systematizovanou organizáciou, založenou na tzv. demokratickom centralizme. Volené orgány predstavovali na jednotlivých úrovniach straníckej hierarchie oficiálne vrcholné zložky, kde sa často kumulovala rozhodujúca moc. Voľby ako také slúžili na vytváranie ilúzie demokratického charakteru vlády, ktorá spočívala *de facto* v rukách úzkeho okruhu mocenskej skupiny, keďže dôležité funkcie bývali dopredu schvaľované vyššími orgánmi. Aparát strany zahŕňal systém straníckych oddelení a rôznych zložiek, no označoval aj komunistov, ktorí boli zamestnávaní samotnou stranou v jej orgánoch či inštitúciách a častokrát boli vykonávateľmi a spolutvorcami straníckej politiky.

Štvrtá kapitola približuje vývoj členskej základne KSS na prelome 40. a 50. rokov, pričom zachytáva nielen početný stav členstva, ale aj stručnú analýzu jeho štruktúry a zloženia. Keďže na členskú základňu strany vplýval najmä politický vývoj, sledujeme tiež spätnú reflexiu výsledných štatistických údajov vedením KSS. Aby sme však nezostali len pri rozoberaní štatistických údajov straníckym ústredím, táto časť práce načrtáva i spoločenskú a ekonomickú situáciu na Slovensku, ktorá na charakter členskej základne strany priamo vplývala. Spoločnosť na Slovensku, ktorá prechádzala určitými dôležitými zmenami a modernizačnými procesmi, bola v tomto období ovládaná komunistickou stranou, no zároveň členovia KSS zo spoločnosti vychádzali a boli teda aj jej súčasťou.

MGR. ZUZANA HAJACHOVÁ: K FORMOVANIU HISTORICKEJ PAMÄTE NA SLOVENSKU V 1. POLOVICI 20. STOROČIA (NA PRÍKLADE VNÍMANIA OSOBNOSTI PRVÉHO PREZIDENTA ČSR T. G. MASARYKA)

Obhajoba sa konala 25. 8. 2016.

Školiteľ: prof. PhDr. Roman Holec, CSc.

Oponenti: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., PhDr. Peter Zelenák, CSc., Mgr. Peter Macho, PhD.

Školiace pracovisko: Katedra slovenských dejín FIF UK, Bratislava.

Dizertačná práca *K formovaniu historickej pamäte na Slovensku v 1. polovici 20. storočia* je pokusom o hlbšie preskúmanie interdisciplinárnej a bohatej témy historickej pamäte. Motiváciou pre jej výber bolo uvedomenie si jej vplyvu na jednotlivca i na spoločnosť, ale i jej doposiaľ u nás nedostatočne spracovanie, najmä s ohľadom na osobu prezidenta Masaryka a jeho symbolického stotožňovania s prvou republikou a jej ideálmi na Slovensku.

Práca je rozdelená do piatich kapitol, pričom prvé dve ponúkajú teoretický úvod a vymedzenie termínov a pojmov, ktoré s témou súvisia. Pre historickú pamäť je charakteristické jej odlišné vnímanie bádateľmi rôznych vedných odborov, je predmetom skúmania historikov, ale i etnológov a sociológov, okrajovo i náboženských historikov či filozofov. K výpočtu súvisiacich fenoménov treba pripísať i teórie mýtov, symbolov, obrazov, organickou súčasťou historickej pamäte sú však aj rituály, tradície, zvyky, oslavy a legendy. Nové vymedzovanie „oficiálnej“ minulosti, pestovanie mýtov a ich typicky masová akceptácia umožňujú využiť či zneužiť politickú moc na účelové zaobchádzanie s kolektívnou historickou pamäťou.

Tretia kapitola sa venuje na Slovensku málo zmapovanému fenoménu osláv narodenín Masaryka počas existencie ČSR. Počas 17-ročného obdobia zastávania prezidentského úradu prebiehali s pečaťou spontánnosti a familiárnosti ako rituál, ktorý sa v medzivojnovom období stal jedným z nástrojov národnej a štátnej identifikácie s prvou republikou. Práca čerpá z domácich i zahraničných monografií, zborníkov, vydaných k oslavám, z dobovej tlače a jubilejných publikácií. Výsledkom skúmania je, že oslavy narodenín Masaryka mali vďaka jeho všeobecnej popularite ako *prezidenta – Osloboditeľa* a povesti mravnej integrity charakter *integračných*, pre republiku *pozitívnych rituálov* a ich význam a prejavy rástli so zvyšujúcim sa vekom prezidenta. Masarykovo meno sa stalo symbolom republiky a hodnôt, ideálov, ktoré boli pri jej vzniku vyhlasované: demokratickosť, rovnosť, sloboda, vysoké mravné hodnoty, súdržnosť, tolerancia, kultúrna vyspelosť, občianska uvedomelosť. Jeho imidž moderného *tatíčka*, pochádzajúceho z ľudu, vytváral kontrapunkt k bývalej monarchii a jej staručkému mocnárovi Františkovi Jozefovi I. Oslavné rituály po Masarykovej smrti strácajú na intenzite, na Slovensku sa už nikdy nezopakovali. Boli výnimočné svojou náplňou, formou, rozsahom i mierou spontánnosti a počas existencie prvej republiky sa nestretli s väčšími organizovanými prejavmi odporu.

Štvrtá kapitola práce je pokusom o rozbor premenlivosti pamäte a reflektovania aktuálneho politického vplyvu pri jej formovaní na príklade približne sedemdesiatich učebníc dejepisu (a iných didaktických materiálov) z obdobia medzi školskými rokmi 1918/1919 a 1945/46. Okrem obsahu je analyzovaná aj ich forma vzhľadom na vek cieľovej skupiny žiakov. Rozbor prebiehal po troch líniiach – 1. obraz Masaryka vo všetkých jeho rolách a identitách (politik, filozof, prezident, diplomat zahraničného odboja, morálny vzor), 2. obraz ČSR v súvislosti so snahou vytvoriť dojem kontinuity (medzivojnové učebnice) alebo diskontinuity (učebnice z obdobia druhej svetovej vojny) v spoločnej histórii Čechov a Slovákov a napokon 3. spájanie Masarykovho mena,

jeho hodnotenie a porovnávanie s významnými slovenskými osobnosťami (a so slovenským prostredím a myslením) na stránkach učebníc. Výsledkom výskumu bolo okrem iného zistenie, že čisto slovenských učebníc, vydávaných na Slovensku slovenskými autormi pre slovenské deti bolo veľmi málo. Pri komparácii medzivojnových učebníc s tými z obdobia druhej svetovej vojny a po nej nastal veľký posun v tom, ako je prerozprávávaný národný príbeh. Masaryk sa z *dobrotivého tatička, hrdinu odboja, vodcu légii, uznávaného vzdelanca a morálnej autority* stáva *nechápavým čechoslovakistom, naivným politikom, zradným signatárom Pittsburskej dohody* (vo vybraných učebniciach po roku 1950 až do r. 1986 sa pozornosť venuje predovšetkým jeho *buržoáznemu pôvodu a kritizuje sa jeho odbojová činnosť ako naivné prehliadanie „imperialistických“ záujmov* dohodových mocností na vzniku ČSR). Posun z krajne pozitívnej role v národnom príbehu do podstatne negatívnejšej, prípadne k úplnému vytesneniu zo slovenskej pamäte v druhej polovici 20. storočia je zaujímavým príkladom selektívnosti a pružnosti historickej pamäte. Podobné zmeny možno sledovať na prehnanej snahe autorov medzivojnových učebníc dejepisu vykresliť československý národ ako *odpradávná spojený* (rozdeľovaný len násilím zvonka, ale nie nezgodami vnútri zväzku) a vo svojom bratstve, zvykoch a kultúre *jednotný*, kým učebnice z obdobia druhej svetovej vojny zdôrazňujú úlohu Slovákov v dejinnom príbehu.

Piata kapitola je pokusom o zhrnutie a vyvodenie vlastných záverov či a prečo Masaryk patrí (alebo nepatrí) do panteónu osobností slovenskej historickej pamäte. Prekážkou pre jeho prijatie sa zdá byť Masarykov nesúhlas s doktrínou katolicizmu, verejné hlásanie nedôvery v rusofilskú orientáciu niektorých národovcov, kritika filozofie marxizmu či postavenie ideológa politického čechoslovakizmu. Jeho miesto v slovenskej pamäti obsadili iné osobnosti – Milan Rastislav Štefánik, Andrej Hlinka, Jozef Tiso, Alexander Dubček a iní. Ich životné postoje boli pre slovenskú verejnosť pochopiteľnejšie a vedeli sa s nimi ľahšie identifikovať. Časté nevšímanie si Masarykovej role v slovenských dejinách v historickej pamäti súčasnej spoločnosti však pravdepodobne vyplýva z neznalosti faktov o ňom a z nedostatočnej základne komemoračných rituálov a miest pamätí, ktoré by jej ho pravidelne pripomínali.